

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

3. Эсперты ООН: Талибы лишают женщин их основных прав. 17 января 2022 года. <https://news.un.org/ru/story/2022/01/1416972>
4. 2023-2027 жж. «Халықпен бірге!» «Amanat» партиясының сайлауалды бағдарламасы. <https://amanat2023.kz/kk/programs>
5. Түбегейлі өзгерістер қажет. «Ақ жол» Демократиялық партиясының саяси бағдарламасы. <https://akzhol.kz/kk/program>
6. Respublica – Бірге бақытқа қол жеткіземіз! Сайлау алды бағдарламасы 2023. <https://drive.google.com/file/d/1kSaKETciK3qebNateo3jnWoiOJwV50A/view>

УДҚ 364 044

ҚОҒАМДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ РӨЛІ/ ӘЙЕЛДЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Аманжолова Динара Аманжолқызы, Исахова Гүлазия Дүйсенхановна
di.0202@mail.ru , issakhova_gd@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультеті, «Әлеуметтік жұмыс»
мамандығының 4 курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Исахова Г.Д

Бүгінгі таңда отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы қазақстандық қоғамда ең көп талқыланатын тақырып. Оған әсер етіп отырған көптеген факторлар бар, олардың бірі бұқаралық ақпарат көздеріндегі жарияланатын оқиғалар болса, екіншілері зерттеу жұмыстарының нәтижелері болып отыр. Шын мәнінде отбасылық зорлық-зомбылық отбасылардың құлдырауы мен отбасы мүшелерінің денсаулықтарына, соның ішінде психикалық денсаулыққа, бала тәрбиесі мен отбасының атқаратын басқада функцияларына кері әсер ететін жағдай. Зертеушілердің айтуынша, отбасылық зорлық-зомбылыққа көбінде әйелдер мен балалар ұшырайды екен.

Отбасындағы зорлық-зомбылық әр түрлі нысандар мен көріністері де, олардың әлеуметтік және мемлекеттік құрылымына да қарамастан, барлық елдерде бар. Яғни, отбасындағы зорлық-зомбылық тек кедей немесе дамушы елде ғана болатын мәселе емес, дамыған елдерде де жиі кездесетін қоғамдық мәселе. Отбасындағы зорлық-зомбылық мәселесі қоғамдағы қарым-қатынастардағы үйлесімсіздік пен бұрмалаушылықты көрсетеді. Оның өткірлігі біздің қоғамдағы зиянды әлеуметтік-адамгершілік жағдайды көрсетеді. Сондықтан отбасы шеңберінде әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың жолын кесу бойынша мемлекеттің жүргізіп отырған саясаты ерекше маңызды. Әйелдерді әлеуметтік қорғау және әртүрлі әлеуметтік қызметтердің жұмысы ерекше маңызды, онда қиын өмірлік жағдайдағы әйел көмекке сене алады. Отбасындағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық белгілі бір адамның немесе белгілі бір отбасының ғана емес, жалпы қоғамның проблемасы болып табылады.

Отбасындағы зорлық-зомбылық - бұл отбасы мүшелеріне қасақана физикалық және/немесе психологиялық зиян келтіру және азап шегу, соның ішінде мұндай әрекеттерді жасау қаупі, мәжбүрлеу, жақын серіктес тарапынан жеке бас бостандығынан айыру. Мақсаты - адамға шексіз билікке жету, басқа адамның мінез-құлқын, ойларын, сезімін толық бақылау.

Р.Г. Петрова (2006), тұрмыстық зорлық-зомбылық деп отбасы мүшелеріне қарсы агрессивті және дұшпандық әрекеттерді түсінеді, оның нәтижесінде зорлық-зомбылық объектісіне зиян келтіру, жарақаттау, қорлау, өлімге әкелуі мүмкін. Тұрмыстық зорлық-зомбылық – бұл отбасында болатын эмоционалдық немесе физикалық зорлық-зомбылық немесе физикалық зорлық-зомбылық көрсету қаупі, оған ерлі-зайыптылар, бұрынғы жұбайлар, ата-аналар, балалар, немерелер және басқалар жатады. Бұл қайталанатын және өсіп

келе жатқан физикалық, жыныстық, сөздік, бақылау, қорқыту, қорқыныш сезімін ояту мақсатында эмоционалдық және экономикалық зорлық-зомбылық.

Т. Сидоренкова (1996) әйелдерге қатысты зорлық – зомбылық проблемасының әлеуметтілігі зорлық-зомбылық барлық адамдардың теңдігіне қол жеткізуге және әлемнің дамуын үйлестіруге кедергілердің бірі болып табылады деп тұжырымдайды. Қазіргі уақытта әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық әйелдерді ерлермен салыстырғанда бағынышты жағдайға мәжбүрлейтін негізгі әлеуметтік механизмдердің бірі болып табылады. [1]

Зорлық-зомбылық циклі (ағылш. Cycle of abuse) Ленор Эдна Уокер қарым-қатынаста зорлық-зомбылық жасайтын адамның мінез-құлық үлгісін түсіндіру үшін әзірлеген теория.

Бұл теория әлеуметтік цикл деп аталатын теорияларға жатады, олар қоғамда және тарихта болатын оқиғалар мен кезеңдер әдетте циклдік түрде қайталанады, бұл жағдайда адамдар арасындағы қатынастардағы зорлық-зомбылық мінез-құлқының циклдік сипаты сипатталады. Сондай-ақ, қорлайтын және дисфункционалды қатынастарды бекітетін кез-келген шарттар жиынтығын сипаттау үшін "зорлық-зомбылық циклі" тұжырымдамасын қолдануға болады.

Цикл әдетте келесі ретпен жүреді: шиеленістің күшеюі, зорлық-зомбылық, татуласу немесе "бал айы", тыныштық. Ол қатысушылардың бірі оны тоқтатқанға дейін қайталанады. Көбінесе бұл циклды қарым-қатынастан шығу арқылы бұзуға болады, бірақ қылмыскердің мінез-құлқының түсініксіздігіне байланысты жәбірленуші бұған ешқандай сыртқы араласусыз қабілетті емес. Цикл бірнеше рет қайталануы мүмкін, толық цикл бірнеше сағаттан бір жылға дейін немесе одан да көп уақытты алуы мүмкін. Алайда, цикл ұзақтығы уақыт өте келе азаяды, осылайша "татуласу" және "тыныштандыру" кезеңдері толығымен жойылуы мүмкін, осылайша зорлық-зомбылық күшейіп, циклдар жиілейді.

1. Шиеленістің күшею кезеңі шиеленістің күшеюімен, сөзбен қорлаумен, ренжітумен, сөгіспен, өзара шағымданумен, жеңіл физикалық қақтығыстармен сипатталады. Әйелдер әдетте байсалдылықпен әрекет етеді, жағдайды жоюға тырысады немесе отбасындағы өз позициясын қорғауға тырысады, елеулі қақтығыстарды болдырмау үшін серіктесіне сендіреді. Екі серіктес ер адамның мінез-құлқын оның жұмыс, ақша және т.б. байланысты күйзеліске реакциясы арқылы ақтауы мүмкін. Стресс күшейген сайын әйелдің тепе-теңдік қабілеті әлсірейді. Оның дәрменсіздігі мен қорқыныш сезімі жанжалдар күшейген сайын күшейе түседі. Бұл кезең шиеленіс шегіне жеткенше апталарға немесе тіпті жылдарға созылуы мүмкін. Дәл осы кезеңде әйелдерге қолдау мен көмек қажет, және ол оны іздейді, өйткені қарым-қатынас ол қалағандай құрылмаған. Дегенмен, көбінесе осы кезеңде әйел болашақта зорлық-зомбылық оқиғасы болуы мүмкін екеніне сенбейді және қақтығыстар тоқтайды деп үміттенеді. Бұл кезеңде жеке қауіпсіздік жоспарын, ақпаратты, қолдауды әзірлеу ұсынылады.
2. Белсенді зорлық-зомбылық сатысы (ауыр зорлық-зомбылық оқиғасы) 2 сағаттан 24 сағатқа дейін созылатын ауыр зорлық-зомбылықтың басталуын білдіреді. Әйел екінші кезеңнің нәтижесіне әсер ете алмайды, ол тек өзін және балаларын қорғауға тырысады. Бұл оның ең жағымсыз түрінде көтерілу фазасы. Ашудың шабуылдары соншалықты күшті, қылмыскер олардың бар екенін жоққа шығара алмайды, ал әйел оған күшті әсер ететінін жоққа шығара алмайды. Дегенмен, әйел мұндай жағдайдың жақындағанын алдын ала сезінеді, оның көзқарасымен қорқыныш пен депрессия күшейеді. Бірақ соған қарамастан, ер адам қарым-қатынастың зорлық-зомбылық әдісін таңдағандықтан, өткір зорлық-зомбылық бар. Әдетте бұл оқиғаның ауырлығын жоққа шығару, медициналық көмекке полицияға жүгіну. Бұл кезеңде әйел, әдетте, сенім телефондарына, жедел жәрдем қызметтеріне және дағдарыс орталықтарына жүгінеді. Оған не болғанын және болжамды, күтілетін зорлық-зомбылық әрекетін болдырмауға болатынын және алдын алу керек екенін түсінуге көмектесу керек - үйден кету, баспана алу, достарын көмекке шақыру, полиция шақыру, содан кейін мамандарға жүгіну.

Махаббат пен өкініш кезеңі (бал айы кезеңі). Бұл кезеңде ер адам мейірімді, сүйетін, кінәлі бола алады, ешқашан зорлық-зомбылықты қайталамауға уәде бере алады немесе керісінше, зорлық-зомбылықты тудырған әйелді айыптай алады. Осы кезеңде әйел бақытты, ол серіктесінің өзгеретініне сенеді. Бұл әйелдің кетуі ең қиын уақыт, бірақ бұл орын алған соң, зорлық-зомбылық бірте-бірте күшейе түсуі мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Өкінішке орай, бұл цикл әрдайым дерлік қайталанатын. Уақыт өте келе, үшінші кезең аз және сирек кездеседі, ал әйел ауру басталғанға дейін шиеленістің күшеюі мен зорлық-зомбылық арасында қалып қояды.

Уокердің зорлық-зомбылық теориясының циклі зорлық-зомбылық пен тұлғааралық зорлық-зомбылықты зерттеуде революциялық және маңызды тұжырымдама болып саналды, бірақ басқалармен салыстырғанда тым қарапайым болды. [2]

Зорлық-зомбылық анықтамасы бойынша - бұл қорлайтын, зорлайтын, басатын, пайдаланатын жойқын күш дегенді білдіреді. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық әлемнің барлық елдерінде жасалады және қазіргі заманғы шешілмеген маңызды мәселелердің бірі болып қала береді. Қазақстандық статистикалық мәліметтер бойынша, ерлі-зайыптылардағы зорлық-зомбылықтан зардап шеккен әрбір үшінші әйел күйеуінің агрессиясының дәл осы түрін айтады. Оның салдары ажырасуға әкеледі.

Зорлық-зомбылыққа ұшырайтын әйелдердің жас ерекшелік сипаты төмендегіше: 18 жастан 29 жасқа дейін – 213 адам (2019 жылы – 486), 30 жастан 39 жасқа дейін – 347 (2019 жылы – 726), 40 жастан 49 жасқа дейін – 298 (2019 жылы – 625), 50-ден жоғары – 296 адам (2019 жылы – 377). [3]

Орташа алғанда, әрбір үшінші әйел өмірінде кемінде бір рет зорлау немесе оған дөрекі қарау құрбаны болады. Соңғы 12 ай ішінде жыныстық серіктес болып табылмайтын адамның тарапынан күш көрсету немесе сексуалды зорлық-зомбылыққа душар болған 18-75 жастағы әйелдер арасында түрі бойынша, 15 жастан бастап өмір бойы серіктес болмаған тарапынан күш көрсету және сексуалдық зорлық-зомбылықтың таралуы әйелдердің жалпы саны 14 340. Түрлері бойынша, Күш көрсету зорлық-зомбылығы 413 әйел, Серіктес болмаған тұлғамен ұшыраған, зорлау 105 әйел, Зорлау әрекеті немесе сексуалды зорлық-зомбылық 170 әйел, Қайсы болса да сексуалды зорлық-зомбылық 221 әйел.

Кесте 1. 15-49 жас тобындағы әйелдер арасында қандай да бір зорлық-зомбылыққа ұшыраған. [4]

15 жастан бастап қандай да бір күш көрсету зорлық-зомбылыққа ұшыраған (әйелдер)	сексуалды зорлық-зомбылыққа ұшыраған (әйелдер)	Зорлық-зомбылыққа ұшыраған негізінен күйеуі/серіктесі	тарапынан күш көрсету зорлық-зомбылығын а ұшырады бұрынғы күйеуі/серіктесі	күш көрсету зорлық-зомбылыққа ұшыраған (әйелдерге қатысты)	сексуалды зорлық-зомбылыққа ұшыраған (әйелдерге қатысты)	психологиялық зорлық-зомбылыққа ұшыраған
12,8	3,2	60,2	39,6	15,5	3,8	13,8

Қазақстандағы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы айту үшін ең алдымен проблеманың қандай ауқымды мәселе екенін білу қажет. Отбасындағы зорлық – зомбылықтың негізгі 7 себебі, олар: әлеуметтік-экономикалық сипаттағы проблемалар, жұмыссыздық, білім мен мәдениеттің төмен деңгейі, жаман әдеттер, маскүнемдік, нашакорлық, құмар ойындар, стереотиптік көзқарастар мен сенімдер, мысалы, «жақсы көреді – содан кейін ұрады» деген сөздердің болуы, отбасындағы моральдық-психологиялық,

физикалық және зорлық-зомбылық көріністері, отбасындағы зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жауаптылықтың болмауы, қоғамдағы агрессияның жоғары деңгейінде болуы, осының бәрі зорлық-зомбылықтың отбасында болуына әсер етеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың туындауына әсер ететін факторлар ішкі және сыртқы болуы мүмкін. Ішкі факторларға ішімдікке немесе есірткіге тәуелділік, психикалық және психологиялық аурулар, шамадан тыс агрессивтілік және т.б. негізгі себептер жатады.

Ал, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың сыртқы факторларына өмір сүру деңгейінің төмендігі, тұрақты табыстың болмауы, білімнің төмендігі және т.б. себептер жатады. [5]

Тұрмыстық зорлық-зомбылық түрлері

Зерттеушілер әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бірнеше түрін анықтайды:

- тікелей физикалық зорлық-зомбылық (ұру, зорлау, азаптау немесе жай ғана ұру немесе итеру);

- оқшаулану және қозғалыс еркіндігінен айыру (достарыңызбен кездеспейсіз, анаңызбен телефонмен сөйлеспейсіз, әпкеңізге бармаңыз, сонымен қатар тұрақты бақылау - не істеп жатқаныңызды, қайда барасыз, кіммен кездесесіз);

- эмоционалдық зорлық-зомбылық. Отбасында қиын психологиялық ахуал тудыру, дөрекілік, қорлау (күйеуіңіздің тарапынан, «жаман ана», «тамақ пісіруді, тігуді, үйді ретке келтіруді, киінуді, бояуды, адамдармен сөйлесуді, өзін дұрыс ұстауды, көңіл-күйді болжауды білмейсің») және балағат сөздер айтылуы;

- жыныстық зорлық - жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу;

- балаларды манипуляциялау. Әйелге балаларды бүлдіретінін, оларды қалай тәрбиелеуді білмейтінін сіңіреді, ал ересек балаларға анасының жаман, ақымақ және құрметке лайық емес екенін барлық жолмен түсіндіреді. Сонымен бірге балаларды делдал және бопсалау құралы ретінде пайдалануға болады;

- қорқыту - балаларды алып кету, өз-өзіне қол жұмсау, оны өлтіру, дене жарақатын салу, үйде не болып жатқанын барлығына айту;

- қорқыту – ым-ишара және іс-әрекет арқылы (күйеуі ыдыс-аяқты ұра алады, заттарды лақтыра алады, балғамен сермеп алады);

- өз-өзіне қол жұмсауға мәжбүрлеу (тікелей – «қашан өлесің!» және жанама - «егер сен болмасаң, бәріне қандай жақсы болар еді»);

- экономикалық зорлық-зомбылық (күйеуінің әйеліне жұмыс істеуге рұқсат бермеуі немесе одан барлық ақшаны алуы, оны өзінен барлық шығындарды сұрауға мәжбүрлеу немесе қажетті қажеттіліктерге (тамақ, медициналық көмек, оқу) ақша бермеуі).[6]

Сондай-ақ, эмоционалды немесе психикалық зорлық-зомбылық түрлері де әйелге физикалық зорлық-зомбылықтан гөрі жиі кездеседі және әрдайым физикалық зорлық-зомбылықпен бірге жүретін процесс. Психологиялық зорлық-зомбылықты анықтау қиын, сотта дәлелдеу одан да қиын. Егер зорлық-зомбылықтың барлық басқа түрлері оңай анықталса, өйткені олардың нақты физикалық салдары болса, онда психологиялық әсердің айқын белгілері сирек кездеседі және оның салдары өте ауыр болуы мүмкін.

Психологиялық зорлық-зомбылық түрлерінің кеңдігі мен талғампаздығы оларды жіктеуді едәуір қиындатады. Сонымен қатар, психологиялық зорлық-зомбылық көбінесе өздігінен емес, зорлық-зомбылықтың басқа түрлерімен бірге пайда болады. Бұл зиянды ескертулер (көбінесе сын деп аталады), каустикалық әзілдер, әсіресе және жиі көпшілік алдында, кез-келген әрекеттер мен мәлімдемелер немесе керісінше, әрекетсіздік жәбірленушінің қадір-қасиетін төмендетеді. Әр түрлі тыйымдар (әсіресе ересектердің қарым-қатынасына қатысты), мысалы, достарымен, туыстарымен кездесу, кейбір жерлерге бару, жұмыс істеуге немесе оқуға тыйым салу. Манипуляция, қорқыту, жауапкершілікті жәбірленушіге беру, кінәні ұсыну. Физикалық әсер етпестен өз күшіңізді көрсету, бірақ бұл мүмкіндік туралы ескерту. Бұған қорлау мен маңыздылықтың төмендеуі, серіктестің жетістіктерінің құнсыздануы жатады. Эмоционалды зорлық-зомбылық қауіпті, өйткені оны дәлелдеу қиын, өйткені оның денесінде көрінетін іздер қалмайды. [7]

Отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы күрес. Жалпы, мамандар отбасындағы зорлық-зомбылықпен күресудің келесі жолын ұсынады. Біріншіден, әйел зорлық-зомбылық фактісін растауы керек. Бұған бірқатар себептер кедергі келтіреді, олардың арасында:

- құқық қорғау органдарының үй проблемаларымен күресуге құлықсыздығы;
- күйеуін одан сайын ашуландырудан қорқу;
- әйел жай ғана жағдайды өзінше түсіндіре алатын жұртшылықтың талқылауына қиындық туғызудан қорқуы мүмкін. [8]

Мұндай жағдайға тап болған әйелдер үшін нақты құтқару арнайы көмек орталықтары бола алады. Мұнда олар дағдарыс жағдайында әйелді қолдайды және мәселені шешудің нұсқаларын ұсынады, психологтармен байыпты жұмыс арқылы әлеуметтік оңалту жүргізеді. Бұл проблеманы бейсаналық түрде жоққа шығарудан арылуға және қазіргі жағдайды шешу үшін сындарлы шаралар қабылдауға мүмкіндік береді. Содан кейін одан әрі мінез-құлық стратегиясы мен тактикасы жасалады. Отбасына оралу немесе жаңа отбасы құру жағдайы модельденеді, содан кейін сіз нақты әрекеттерді бастауға болады.

Мамандардың да, жақындары мен достарының да қолдауы, сондай-ақ сүйікті жұмысының немесе хоббиінің болуы әлеуметтік оңалту процесін мүмкіндігінше тез жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мұндай орталықтар көптеген қалаларда ашылады, бірақ елдің миллиондаған халқына шаққанда олардың саны шамалы.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілерінің көріністеріне байланысты әлеуметтік қызметкерлер тап болатын мәселелердің күрделілігі мен түсініксіздігі оларды шешу жолдарын іздеуге байыпты және ойластырылған көзқарасты талап етеді. Қоғамда бар көптеген байланыстар мен қатынастар, нақты себептерге байланысты болып жатқан өзгерістердің тікелей және жанама байланысы әр жағдайда олардың табиғатын, сипаты мен мәнін терең түсінуді талап етеді, оларды анықтау әлеуметтік диагностиканың мәнін құрайды.

Әлеуметтік қолдау объектісі барлық белсенділігі бар отбасылар үшін болуы мүмкін (белсенділік, шектеулі белсенділік, пассивтілік). Алайда, олардың әлеуметтік қолдауға деген қажеттілігі әртүрлі, оның нақты мазмұны да әртүрлі. Жалпы, әлеуметтік қолдау объектісі тек оған шынымен мұқтаж отбасылар, ең алдымен пассивті типтегі отбасылар, ең азы - дағдарыстық жағдайларды шешудің өзіндік әлеуеті болуы керек деп айтуға болады.

Отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің тағы бір бағыты ағартушылық жұмыс болуы керек. Түрлі журналдар, буклеттер, әлеуметтік жарнама. Әйел өзінің жалғыз емес екенін, оның дұрыс екенін және оны әрқашан түсінетінін және қолдайтынын білуі керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Социальное благополучие человека в современной россии: межпрофессиональное и межведомственное взаимодействие. Материалы IV Краевой студенческой научной конференции (г. Пермь, 19 апреля 2012 г.) Пермь 2012 (162-165 стр)
2. https://kctson.by/%22index.php?option=com_content&view=article&id=165%22
3. https://baq.kz/zorly-zombyly-a-k-bine-o-yma-an-yelder-shyraydy_228818/
4. https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=82&slug=12-18-49-18-75&cat_id=4&lang=kk
5. <https://kior.kz/ru/wp-content/uploads/2019/12/Методическое-пособие-по-анализу-деятельности-кризисных-центров-для-жертв-бытового-насилия.pdf>
6. Титова, Н. А. Социально-экономический статус женщин в условиях реформ в России / Н.А. Титова, Ю. Л. Одинцов, Ю. В. Зеленев // Материал Российской научно-практической конференции./ Ярославль, 2000 С.169
7. <https://psychologyjournal.ru/stories/domashnee-nasilie/>
8. <https://zdamsam.ru/b4081.html>